

Utdrag ur:

Kapitel 10. Uppbrytande, omtänkande och frigörande

Av Gunilla Zuleta

Normkreativitet och nya horisonter

Att ha och utöva normmedvetenhet i undervisningen är avgörande på flera sätt. De senare decenniernas forskning inom genusvetenskap och queerteori har belyst frågan om det slentrianmässiga förgivettagandet i vårt språk, vad vi tar som exempel och hur vi utformar diskurser och undervisning. Den normkritiska pedagogiken, eller ännu hellre den normkreativa, ifrågasätter det som brukar kallas *Andragöranden* eller *Toleranspedagogik* i ämnesundervisning generellt och i sex- och relationsundervisning specifikt. Den normkritiska pedagogiken lyfter fram en diskurs om det *normala* kontra det udda eller onormala som förlegad. Homosexuella har till skillnad från heterosexuella beskrivits som det avvikande och resonemang har förts om det är medfött eller kulturellt betingat osv. Värderingsövningar och annat har ställt frågor som "Är det fel att vara homosexuell?" "Hur kan vi bli toleranta?"

Många andra aspekter av livsval, identitet och sexualitet har också diskuterats och beskrivits utifrån en hegemonisk norm – det normala. Detta syftar ett normkreativt pedagogiskt förhållningssätt till att ändra på. Flera andra grupper som är i minoritet t.ex. personer med funktionshinder (funkisvariation) har osynliggjorts i samhället generellt och i skolan. Detta att förutsätta att alla är som majoritetsgruppen, kallar vissa ett postkolonialt förfarande eller tänkande. Det är den grupp som har formuleringsprivilegiet som använder sin makt för att lyfta fram den eller de hierarkiskt präglade värderingarna av grupper och människor. Vidare leder detta till att hegemoniska normer, värderingar och fördelning av makt reproduceras. Denna diskurs har på senare tid också kritiserats. De som har en överordnad position och ett maktövertag känner sig ifrågasatta av normkritiken, det är logiskt. Men normkritiken har också, som den tagit form i s.k identitetspolitik och en förenklad syn på vad de hegemoniska maktordningarna beror av och hur de formas, också kritiserats av de pedagoger som först förespråkade teorierna för att dekonstruera maktordningar i t.ex. klassrum. De, t.ex. Janne Bromseth och Lotta Björkman (2019) har påpekat att det sätt som normkritik och normkritisk pedagogik har tolkats och använts har kunnat bli kontraproduktiv. Nya hierarkiska maktordningar kan skapas när normkritiken bli instrumentell och begreppsfixerad.

Men vi behöver alla vara medvetna om hur vi återskapar t.ex. heteronormativitet eller idéer som osynliggör funktionshindrade eller invandrarelever. Vi behöver se till att fördela ordet bland elever och kasta om maktordningar, men det viktiga är inte alla de specifika normkritiska utsagorna, orden, identitetsmedvetenheten, utan själva tänkesättet. Det viktiga är att ha en öppen och utforskande inställning. Vi lär oss alla hela tiden. Att tillsammans med eleverna försöka se nya och olika perspektiv. Att få dem att tänka kritiskt men inte vara kritiska till allt och alla. Därav det mer konstruktiva begreppet *normkreativitet*. Ett talande exempel om hur detta kan göras ger Elisabeth Langmann i sin artikel *Mellan maktkritik och kunskapskris* (i Björkman & Bromseth, 2019). Hon ber sina studenter föreställa sig en majsodling.

Det är hett, solen skiner och på armen har de en korg med några nyplockade majscolvar. Strax bakom dem finns ett lågt vitt stenhus och i köket står det en kastrull med kokande vatten. Studenterna får därefter föreställa sig att de går in i huset, att de lägger ner majscolvarna i det kokande vattnet och att de slutligen efter en tids väntan lägger den nu ångande och nykokta majsen på en tallrik som står placerad på ett bord i köket. [...] Jag ber studenterna hålla kvar den *mentala bild* de har av majsen på tallriken och jämföra den med den *digitala bild* som jag

visar på PowerPoint. Bilden föreställer majs som den ser ut i större delen av världen, d.v.s alldeles brokig och i skiftande nyanser av vitt, gul, orange, rött, brunt och svart. [...] Den majs som studenterna föreställt sig under hela övningen har sällan någon likhet med majsen på bilden. [...] Det är först när jag byter till en enfärgad gul, "normal" eller "EU-standardiserad" majs som studenterna brukar nicka igenkännande. (ibid., s. 171-172)

Det är det öppna, sokratiska, utforskande, kreativa nytänkandet i undervisning och diskussioner som visar eleverna hur man kan förstå och få kunskaper på ett djupare plan och våga kasta om perspektiven. Men för det behöver även läraren vara normkreativ och syna sig själv och sina föreställningar. Visst har vissa mer makt att påverka än andra, och läraren har för det mesta mer att säga till om än eleverna, men det som Michel Foucault visat i sin forskning är hur makt finns i våra relationer och är rörliga och dynamiska. Makt innehas inte av någon som utövar den som en despot. (Förvisso finns även detta fenomen, men det är inte det vanligaste i klassrum eller på arbetsplatser.) Makten kan förflyttas och ändra skepnad. Genom att arbeta normkreativt och påvisa hur cementerade eller inövade föreställningar kan vara starkt begränsande för individuell och gemensam utveckling, kan pedagogiken anamma och inspirera till inkluderande, demokratiska och empatiska attityder och praktiker. Det är ofta det som finns under ytan, det mer svårfångade som ligger närmast sanningen. Genom att frigöra själen och individen, tillåta oss själva och den unga människan att mogna och utforska världen och dess möjligheter kan pedagogen fungera som vägvisare mot nödvändiga insikter.

När det kommer till sexualiteten och våra känslor och tankar kopplade till den, kan man tänka sig att vi inte vet allt om varandra. Eleverna, barnen, tonåringarna är unga och stadda i utveckling. Vi vet inte vem eller vilka de åtrår eller kommer åtrå, vem de identifierar sig med. Vi vet inte om de över huvud taget tänkt på sex eller sexualitet. Vi vet inte om de kommer leva i ett äktenskap och i så fall med vem eller om de har andra idéer om vad som är det bästa sättet att leva. När vi som pedagoger eller vuxna i allmänhet visar vår osäkerhet eller sårbarhet kan de unga se att livet är mer, större och vidare än en den traditionella bilden av relationer och kärlek. Vi måste tillåta oss att inte ha fixerade eller färdiga svar. Judit Butler har beskrivit hur denna inställning är fundamental för att mötas och se den andra.

För om jag förvirras av dig, då är du redan av mig, och jag är ingenstans utan dig. Jag kan inte uppbåda "viet" annat än genom att försöka finna det sätt på vilket jag är bunden till "dig", genom att försöka översätta och omedelbart upptäcka att mitt eget språk då måste brytas upp och ge efter om jag ska kunna känna dig. Du är det jag vinner genom denna desorientering och förlust. Det är på detta sätt som människan blir till, om och om igen, som något som vi ännu inte känner. (J. Butler, 2003, s. 63)

Det är när vi förlorar oss och lämnar våra givna positioner, som det dolda och vackra; det sanna, åtminstone kan anas. Denna förståelse är fundamental i att kunna utmana makthierarkier och förtryckande praktiker.

*"Where one searches
for the hidden beneath
the apparent, a
position of mastery is
established."*

Jaques Rancière, *The
Politics of Aesthetics*

Den normkritiska pedagogiken pågår i samspelet mellan läraren och eleverna, tillsammans tydliggör vi makthierarkier och dekonstruerar dem. Det behövs för detta, alltså inte kritiskt tänkande allena utan en hel del kreativt tänkande.

Det är en form av gemensamt kreativt tänkande som kan söka sig utanför eller bortom det redan givna, som kan skapa nya och ibland oväntade samband mellan ord, bilder och ting, och som kan leda till kvalitativt annorlunda sätt att föreställa sig världen och oss själva. (Langmann, E., i Björkman & Bromseth, 2019, s. 173)

Elevernas delaktighet i undervisningen blir helt avgörande här. De behöver bli involverade och engagerade redan från grunden i planeringen av undervisningen i sexualitet, samtycke och relationer för att den jämlika och gemensamma kreativiteten ska blomma. I detta synsätt på epistemologi, lärande och pedagogik blir också alla elevers möjlighet till medverkan av stor betydelse och här har lärarna, rektor och övriga involverade ansvaret att möjliggöra och sprida delaktigheten.